

Vaikuttava tutkimus häiritsee

Jarno Valkonen (toim.):
Häiritsevää yhteiskuntatutkimus.
Rovaniemi: Lapland University
Press, 2018, 245 s.
ISBN 978-952-310-946-9

Tiedepoliittisessa keskustelussa tutkimuksen vaikuttavuus harvemmin liitetään yhteiskuntaelämää jäsentävien hienosyisten yhteyksien ja valtarakenteiden näkyväksi tekemiseen ja purkamiseen. Jarno Valkosen toimitama *Häiritsevää yhteiskuntatutkimus* on kaivattu puheenvuoro keskusteluun tutkimuksen vaikuttavuudesta ja esittelee siihen kriittisen tutkimuksen näkökulman. Kokoomateos osallistuu keskusteluun lähestymällä aihetta ”käänteisesti” – tutkimuksen häiritsevyydestä käsin. Alkuisäyksenä on toiminut Lapin yliopiston luentosarja *Häiritsevää yhteiskuntatiede*. Vastaavasti kirjoittajakunta koostuu Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisten oppiaineiden tutkijoista. Kahdeksassa artikkelissa tieteen vaikuttavuutta tai häiritsevyyttä lähestytään politiikantutkimuksen, sosiologian, sosiaalityön, alkuperäiskansojen tutkimuksen ja feministisen tutkimuksen näkökulmista.

Johdanto lähtee liikkeelle 2000-luvun julkisessa keskus-

telussa virinneestä huolesta yhteiskuntatieteiden heikosta kiinnittymisestä yhteiskuntaan. Huolessa on Valkosen mukaan kyse siitä, millaista tietoa yhteiskuntatieteiden odotetaan tuottavan. Kriittisen tiedonintressinsä vuoksi yhteiskuntatieteet “ärsyttävät ja häiritsevät”. Häiritsevyyden ajatus kiinnittyy yhteiskuntatieteiden tapaan tehdä näkyväksi asiantiloja, jotka ovat yhteiskunnallisesti tietämättömyyden intressissä. Tässä viitataan Bourdieun ajatukseen, jonka mukaan yhteiskuntatieteiden omista lähtökohdistaan esittämät kysymykset ovat usein sellaisia, joihin yhteiskunnassa ei haluta vastattavan. Yhteiskunnassa vallitsevat tietämättömyyden intressit voivat liittyä esimerkiksi tutkimusaiheiden arvottamisiin, hegemonisiin totuuksiin tai tietämättömyyden tuomiin taloudellisiin tai emotionaalisiin hyötyihin. Teoksen artikkelit eivät silti niinkään käsittele tiedon tai tietämättömyyden intressejä vaan hahmottelevat vastauksia kysymykseen siitä, “millaista tiedon intressin politiikkaa yhteiskunnassa harjoitetaan” ja “millaista yhteiskuntapolitiikkaa tiedolla harjoitetaan”.

Teos jakautuu neljään teemaan, joita ovat “piiloutunut väkivalta”, “ohikatsotut läsnäolevat”, “tunnistumisen politiikka” ja “arkinen katkos”. Eri teemojen alla tutkimusaiheet vaihtelevat

piiloon jäävistä väkivallan muodoista huumeidenkäytön mielihyvääspekteihin; jätteen, sukupuolen ja rodun kategorioihin liittyviin hiljaisuuksiin ja identifikaatioihin sekä arkielämän totunnaisuuden häiriöihin, kuten muuttoon. Teemoittelu osaltaan problematisoi vaikuttavuuden ja tutkimusaiheen suoraviivaista yhteyttä. Esimerkiksi politiikan tutkijat Aini Linjakumpu ja Sandra Wallenius-Korkalo käsittelevät artikkeleissaan kristillisiä herätysliikkeitä, ensimmäinen “piiloutuneen väkivallan” ja jälkimmäinen “arkisen katkoksen” merkityksessä. Jätteen aihepiiriä sidotaan yhtäältä asumisen katkoksen ja toisaalta “ohikatsotun läsnäolevan” tematiikkaan.

Teoksen keskeinen tavoite on “avata ja pohtia tutkimuksen keinoin sitä, millaista vaikuttavuutta yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen sisältyy sekä sitä, millaiseen tehtävään tietyyntyyppinen tieto vastaa”. Vaikka valmista vastausta kysymykseen vaikuttavuudesta ei tarjota, artikkelien kautta häiritsevään vaikuttavuuteen tulee kiinnitetä ainakin arkisen toimijuuden mahdollisuuksien laajentaminen.

Tähän liittyy myös tutkimuksen lähtökohtien kriittinen tarkasteleminen. Esittelemällä erilaisia kriittisen laadullisen

tutkimuksen piiristä nousevia tutkimuskysymyksiä kirjoittajat haluavat herättää pohtimaan, miksi jotkut kysymykset nähdään yhteiskunnallisesti merkittävänä ja toiset vähemmän merkittävänä. Artikkeleissa luodataan sitä, millainen ja kenen tieto näyttäytyy relevanttina ja uskottavana tai vastaavasti vähäpätöisenä tai epäluotettavana. Tietoon kiinnittyy valtaa ja arvostuksia, jolloin esimerkiksi kokemustieto tai tieto, jonka seuraukset eivät ole mitattavissa, saattaa määrittää vähemmän merkittäväksi kuin professionaalinen tai mitattava tieto.

Merja Laitinen, Anna Nikupeteri ja Johanna Hurtig tarkastelevat artikkelissaan lasten kokemustietoa väkivallasta sosiaalityön käytännön näkökulmasta. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti vanhempien eron jälkeiset tilanteet, joissa lapsi joutuu osalliseksi isän tai isäpuolen äitiin kohdistamasta vainosta. Kirjoittajien mukaan väkivalta määrittänyt abstraktilla tasolla merkittäväksi ja puutumista vaativaksi. Yksilön arjen tasolla se voi kuitenkin määrittänyt pieneksi johtuen sen näkymättömyydestä ulkopuolisille. Varsinkin vaino voidaan ymmärtää väkivallan näkymättömänä erityismuotona. Näkymättömyydestä helposti seuraa, ettei subjektia oteta vakavasti, jolloin väkivalta ja vaino ymmärretään lapsen mielikuvituk-

sen tuotteiksi. Ilmiön pienuutta toisaalta selittää myös lasten toimijuuden tunnistamatta jääminen. Kirjoittajat huomauttavat, että vainoon liittyvien kokemusten kautta tulee näkyväksi lasten “vastuullinen ja arvioiva tiedon kokoaminen ja käyttö” sekä moraalinen ja kriittinen toimijuus.

Sanna Hautala, Pekka Hakkarainen, Kati Kataja, Sanna Kailanto ja Christoffer Tigerstedt suuntaavat kriittisen katseen tutkimuskäytäntöön huumeiden mielihyväväikutuksia analysoivassa artikkelissaan. Huumeidenkäytön tutkimuksessa on 1900-luvulta asti vallinnut kansanterveydellinen ja riskejä painottava näkökulma ja laadullinen kokemustieto ja käytön motiivit on sivuutettu. Artikkelin osoittaa ongelmallisuuden, joka liittyy tutkimuksen pyrkimykseen hakea ratkaisuja ennalta määriteltäisiin ongelmiin. Mielihyvistä vaikeneminen asemoi käyttäjät yhtenäiseksi ryhmäksi, demonisoi ja asettaa heidät kontrollitoimien kohteeksi ja siten häivyttää käyttäjien toimijuutta. Artikkelin tuo esiin myös häiritsevyyden muuttuvaisuuden ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuskäytännön osallisuuden sen määrittelyssä. Yhteiskuntatieteet eivät vain löydä ja tee näkyväksi erinäisiä häiritseviksi miellettyjä aiheita, vaan tutkimuskäytännöt vaikuttavat siihen, miten jotkut kysymykset

ja aiheet muodostuvat tiettyssä historiallisessa puitteessa häiritseviksi.

“Ohikatsotut läsnäolevat” -teema, jonka alle Hautalan ja kumppaneiden artikkeli sijoittuu, luonnehtii nähdäkseen teosta yleisestikin. Eri artikkeleista voidaan havaita, että häiritsevässä tutkimuksessa on kyse eräänlaisesta “kohti katsomisesta”: katseen kiinnittämisestä yhteiskunnan näkymättömiin ja näiden näkyväksi tekemisestä. Oivallinen esimerkki on tunnistumisen politiikan teemaan sijoitettu Kirsti Lempiäisen artikkeli, joka tarkastelee sukupuolen häivyttämistä Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen tasa-arvotemaisesta tutkimusohjelmasta. Tarkastelua sidotaan laajemminkin keskusjohtoiseen ohjailuun, jossa painottuvat markkinavetoiset ja managerialistiset arvot, ratkaisukeskeisyys ja vaikuttavuus sekä projektiluontoinen tutkimus. Strategisessa kielessä kysymys tasa-arvosta kietoutuu peruspalvelujärjestelmän uudistamiseen ja kilpailukykyyn, ihmistoimijuus tulee määritellyksi välinearvon kautta ja yhteiskunnalliset kategoriat, kuten luokka ja sukupuoli, häivytyvät universaalin “henkilöiden yhteiskunnan” alle. Hallitsevilla strategisilla ajatuksilla on kirjoittajan mukaan symbolista valtaa, ja niiden avulla luokitel-

laan maailmaa. Tällöin myös “luokittelematta jättäminen ja näennäisen avoimuuden puolistaminen ovat kannanottoja tai hallintavallan ilmauksia”.

Lempiäisen kuvaamaa tiedepoliittista keskustelua olisi voinut avata selkeämmin jo johdannossa, sillä se muodostaa ajankohtaisen taustan sille, millaisia odotuksia yhteiskuntatutkimuksen tuottamaan tietoon kohdistuu. Nykyisessä tiedepoliittisessa ilmapiirissä ja ohjailussa yhteiskuntatieteiden mahdollisuus esittää kysymyksiä omista lähtökohdistaan tulee yhä vahvemmin kyseenalaistetuksi. Juuri tässä kontekstissa jotkut kysymykset sijoitetaan tietämättömyyden intressiin ja tehdään häiritseviksi.

Teoksen yhtenä tärkeänä pyrkimyksenä on osoittaa, ettei tutkimuksen yhteiskunnallista merkitystä tai vaikuttavuutta voida päätellä suoraan tutkimusaiheista, niiden suuruudesta tai pienuudesta. Tätä metodologista pohdintaa voikin pitää kirjan tärkeänä antina. Artikkeleissa nostetaan esiin kiinnostavia huomioita siitä, miten esimerkiksi kirjojen seuraaminen muuton yhteydessä tai lestadiolaisuuden ruumiilliset performatiivit teatterinäyttämölle tuotuna voivat avata ikkunoita laajoihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, jotka liittyvät esine-

suhteisiin ja esineiden rooliin arjen kannattelijoina tai uskonnollisuuden normeihin.

Etenkin kirjan neljännen teemakokonaisuuden, ”arkisen katkoksen”, yhteydessä häiritsevyys voidaan ymmärtää nousevan tutkimuksen metodologisiksi lähtökohdiksi. Esimerkiksi Veera Kinnunen tarkastelee artikkelissaan muuttoa katkoksenä, jossa totunnainen järjestys häiriintyy ja suhteet kodin kaikkiin esineisiin tulevat arvioinnin alaisiksi. Artikkelissa erityisesti kirjat esitetään ambivalentteja tunteita herättävinä artefakteina, joissa säilyttämisen ja luopumisen jännite havainnollistuu erityislaatuiseella tavalla. Kirjoissa yhdistyy materiaalisuus ja affektiivisuus: ne herättävät ja säilövät muistoja ja lisäksi niihin kytkeytyy kulttuurinen arvostus. Muuttajille kirjat muodostuvat ongelmalliseksi luopumisen kohteiksi, jotka nähdään yhtäältä hyödyttöminä pölynkerääjinä, toisaalta pysyvyyden merkitsijöinä, kolmelta ongelmajätteenä. Kuten Kinnunen toteaa, kirjojen seuraaminen muutossa osoittaa, miten ”näennäisen pienestä asiasta avautuu näköala kokonaiseen maailmaan”.

Häiritsevä yhteiskuntatutkimus jättää paljon lukijan pohdittavaksi, mikä toki sopiikin tämän tyyppisen teoksen luonteeseen. Kokonaisuus jää

kuitenkin aavistuksen hajanaiseksi. Johdannossa esitellyt tietämättömyyden intressit luonnostelevat kiinnostavan lähtökohdan häiritsevyyden käsittelyyn, ja tämän olisi suonut kulkevan teoksessa vieläkin selkeämpänä punaisena lankana. Hajanaisuuden kesyttämiseksi olisi kenties voinut eklipsiittisemmin jäsentää sitä, millaiset tietämättömyyden intressit varjostavat artikkelien esiin nostamien häiritsevyyksien määrittelyä yhteiskunnallisesti merkittäviksi tietämisen kohteiksi. Toisaalta olisi kiinnostavaa pohtia, missä mielessä johdannossa mainittu kriittisen tutkimuksen ”emansipaatiota ja valinnan mahdollisuuksia” tukeva tehtävä resonoi ja kietoutuu yhteen uusliberaalien hallinnan pyrkimysten kanssa. Näitä pyrkimyksiä esimerkiksi Lempiäinen toi artikkelissaan esille keskusjohtoisia tutkimustavoitteita tarkastellessaan.

Teoksella näkisin olevan kolme toisiinsa limittyvää vaikutusta. Artikkelien kautta teos ensin näkin valottaa tietomuotojen välisiä kamppailuja, valtaasetelmia ja hierarkioita tutkimuksessa ja tutkimustietoa hyödyntävissä instituutioissa. Toiseksi teos tarttuu siihen, miten sosiaaliset rakenteet tehdään näkymättömiksi erilaisissa yhteiskunnallisissa ja yhteiskuntapoliittisissa käytännöissä.

Kolmanneksi teos virittää metodologista pohdintaa osoittamalla, miten näennäisen pienten aiheiden kautta voidaan päästä käsiksi yhteiskuntaa ja kulttuuria laajasti koskeviin lainalaisuuksiin.

Teos on taatusti kiinnostavaa luettavaa yhteiskuntatieteiden ja kulttuurin tutkijoille, mutta sitä voi suositella laajemminkin kaikille tieteellistä tutkimusta tekeville sekä tiedepolitiikan ja rahoituksen toimijoille. Lisäksi teos sopii yhteiskuntatieteiden opiskelijoille: se on omiaan herättelemään kriittistä pohdintaa tutkimustiedon tarkoituserien ja merkitysten monimuotoisuudesta ja mielikuvitusta siitä, miten pienestä ja subjektiivisesta voi johtaa jotain sellaista, joka laajasti koskettaa elämismaailmaamme.

Kia Andell